

Janus Pannonius-versek a Vatikáni Könyvtár két kódexében

1990 novemberétől 1991 márciusáig folytattam kutatómunkát a Vatikáni Könyvtárban. Elsőrangú feladatommak azt tartottam, hogy Janus Pannonius epigrammáiról készülő könyvem az utolsó simításokat elvégezzem. Ehhez alapos vizsgálatnak vetettem alá a Vat. Lat. 2847 jelzetű gazdag epigrammagyűjteményt, amire epigramma-elemzéseim megalapozásához volt szükségem, és tisztáztam a még itthon kigyűjtött problematikus sorokat, helyeket. Majd az inventáriumok átnézéséhez fogtam, remélve, hogy eddig ismeretlen Janus-kódexre akadok. Először a Barberini-család kéziratái között találtam rá Janus-versekre a Barb. Lat. 1990 jelzetű XVI. századi kódexben. A bevezető szöveg szerint „Sokak különböző témájú versei, amelyek egy 1464-ben valóban gondosan leírt könyvből származnak, amelyet én Caesar, Turri Rocche grófja Rómában átadtam az igen tisztelt H. kardinálisnak 1581-ben, és amelyet valószínűleg könyvtárában helyezett el. Ascanius Columna kardinálisnál lesz, aki megvásárolta az igen jeles Sirletus kardinális könyvtárát.”

A XVI. századi papírkódex 63 fólióból áll, és 1464-es év körül Ferrarában összeírt verseket tartalmaz. Porcellius, Maffaeus Vegius, Antonius Beccadelli Panormita, Johannes Pontanus művei után lapszéli jegyzet jelzi: „Deficiunt talia carmina”, azaz véget értek Pontano versei, és név nélkül szereplő versek következnek. Az 50. fólió versóján található hosszabb költemény arról szól, hogy Auster, a déli szél kiszabadul, hosszas pusztítás után Aeolus visszahívja. Egy bizonyos „praesul” (főpap) adta a megbízást az engedelmes költőnek a mű megírására, aki tétovázó, ingadozó csónakjának irányításáért esd megbízójához, akárcsak Janus a Szeele versenyében (6. sor: Huc ades, et pelago titubantem dirige cymbam: azaz: Légy jelen segítve munkámat, és irányítsd tengeren tétovázó sajkámat). Majd azzal folytatja, hogy régen a múzsákat hívták segítségül a Helikónról, neki azonban nincs szüksége Bacchusra és Apollónra, egyedül a főpap (praesul) tölti be Bacchus és Apollón szerepét:

Mos fuit antiquis in carmina ponere vires
Vatibus, et saeras Musas Helicone vocare

Janus a Guarino-panegyricusban ugyanígy fogalmaz (17–19. sorok):

Sed de Parnasi cur nunc ego vertice Musas
Sollicitem? coeptis tantum ipse audacibus adsis,
Adspirasse simul Bromium et Paeana putabo.

Azaz: „Miért háborgatnám a Parnasszosz csúcsán a múzsákat? Csak te magad [Guarino] légy jelen merész vállalkozásomnál, és úgy fogom érezni, hogy Bacchus és Apollón ihlet”. Ugyanezen motívumok újra felcsendülnek Janusnak Flordemilia Guarina esküvőjére írt nászénekének 5–8. soraiiban, amely szintén szerepel ebben a kódexben: „Nem hívom segítségül Apollónt a Cirrha magas csúcsáról, sem az édes múzsákat, sem pedig a menyegző istenét. Te pártfogold verseimet, ó nevezetes Herceg, és irányítsd tapasztalatlan hajóm vitorláit”. Végül az anonim szerző arra kéri a mecénás főpapot, hogy szelíd tekintettel kezelje verseit, amint azt Janus is teszi Leonello herceggel a hozzá intézett epigrammájában (1/178).

Mindezek alapján feltételezhető, hogy eddig ismeretlen Janus-verssel állunk szemben, a *Szelek versenyéhez* készített előtanulmánnyal, variációval. Lehet azonban, hogy az egyezések csupán azt igazolják: a korabeli ferrarai költők által gyakran használt antikos szellemű nyelvi fordulatokról van szó. A kérdést 1992-ben folytatandó vatikáni kutatásaim során szándékozom alaposabban és módszeresebben megvizsgálni. Huszti József az *Eranemost* iskolai gyakorlatnak, dolgozatnak tartja (*Janus Pannonius*, 74.), amelynek létrejöttére Guarino adhatta meg az ösztönzést. A Barberini-kódex szerint azonban egy bizonyos „praesul”, főpap hirdette meg a költői versenyt, amely végül a szelek versenyé-téma többszöri – esetleg többek által történt – feldolgozásához vezetett.

Ezután következnek *név nélkül* Janus versei az 52. versön, és tartanak a 62. versóval bezárólag, összesen 378 sor. Valószínűleg azért nem találtak rá a korábbi kutatók, mivel a szerző nevének feltüntetése nélkül szerepelnek. Magam is úgy bukkantam rájuk, hogy a kódexben található ferrarai latin költeményeket végigolvastam, és egyszer csak az 52. versön ismerősnek tűnt az általam olvasott sor, majd, örömmre, sorban következtek Janus versei:

- (1) *Epitaphium in Leonellum principem Ferrariae marchionem* (Ábel: 98.)
- (2) *Threnos in eundem* (Ábel: 98.)
- (3) *Tetrasticon in Borsium Ferrariae marchionem* (Ábel: 99.)
- (4) *Epitaphium in Lazarum marchionem de Malaspinis* (Ábel: 99.)
- (5) *Epithalamium in nuptiis honestissimae ac pudicissimae virginis Flordemiliae Guarinae* (Teleky: II/15. elégia)
- (6) Cím nélkül közli a kódex Janusnak a gyűrfürről szóló elégiája 1–200. sorát (Teleky: II/8. elégia)
- (7) Cím nélkül közli a kódex Janus Andreola halálára írt elégiájának 57 sorát, a 14. sortól végig (Teleky: II/2. elégia)

A továbbiakban azokat a szöveg megoldásokat közlöm a Barberini-kódexből, amelyek jobbak az eddig ismerteknél.

Ábel: Adalékok című könyvének 99. oldalán ezt olvassuk (*Threnos in Leonellum*, 8.):

Vester hic in *tanto* pugil invictissimus orbe

Azaz: „Itt [nyugszik] az *oly nagy* földkerekségen legyőzhetetlen hőstötök”.
A Barberini-kéziratban logikusabb megoldás található:

Vester hic in *toto* pugil invictissimus orbe

Azaz: „Itt [nyugszik] hőstötök, aki az *egész* földkerekségen legyőzhetetlen”.
Flordemilia Guarina nászénekének 24. sora Teleky kiadásában így hangzik (II/15. elégia):

Eius mandarit semper agenda *fide*

Azaz: „Lelkiismeretes hűségére bízta ügyei elintézését”.
A Barberini-kódexben így találjuk a sort:

Mandarit *curae* semper agenda *suae*

Azaz: „Mindig az ő gondjára bízta ügyei elintézését”.

A Teleky-szövegváltozat grammatikailag kifogásolható, mivel a „mandare” (rábízni) ige vonzata a klasszikus latinban mindig dativus, sohasem áll ablativusban (*fide*) az, akire vagy amire rábízunk valamit.

A Barberini-kézirat az elégia 73. sorához is nyújt egy jó megoldást:

Per quos aeternum vivet *sua* splendida fama

Azaz: „Könyvei folytán híre örökké élni fog”.
Teleky így közli a szöveget:

Per quos aeternum vivet *mage* splendida fama

Azaz: „Könyvei folytán *inkább* fog élni a hír”.

A 81. sor is logikusabb megfogalmazást a Barberini-kódexben:

Zona vaporifero qua subjacet *arrida* Cancro

Azaz: „Amerre a hőséget sugárzó Rák-csillagzat alatt fekszik a *kiszáradt* zóna”, vagyis nem „meredek” (*ardua*) zónáról beszél, mint a Teleky-féle szövegváltozat.

A gyűrűről szóló, Titus Vespasianus Strozához intézett elégia (II/8.) 3. sorában ismét olyan megoldást kínál a Barberini-kézirat, amelyet kár volna figyelmen kívül hagyni, hiszen valóban inkább *magasztalja* Strozza a barátánőtől kapott gyűrűt, mint *ajánlja*:

Pulchra quibus tenerae *collaudas* dona puellae

Azaz: „[Olvastuk verseidet], amelyekben gyengéd leánykád szép ajándékát *magasztalod*”.
Telekynél viszont:

Pulchra quibus tenerae *commendas* dona puellae

Azaz: „[Olvastuk verseidet], amelyekben *ajánlod* gyengéd leánykád szép ajándékát”. Strozza versében (II/7.) így magasztalja a barátánőtől kapott gyűrűt: „Ő gyűrű, szeretett barátóm édes ajándéka, gyűrűcske, amely legfőbb gyönyörűségem lesz. Jóllehet arannyal kiválóbban tündökölsz, és a művészi hozzáértés drágakövet foglalt beléd, mégis azáltal lettél számomra a legkedvesebb, hogy barátóm hófehér kezén viselt.”

A Telekynél található szövegnél világosabb és Janusnál gyakoribb, kedveltebb felépítésű az elégia 4. sora is a Barberini-kéziratban:

Et nimis esse tuo grata refers animo
A1 B1 A B

Azaz: „Elmondod, hogy az ajándék igen kedves a szívednek.” Telekynél:

Grata refers animo quae nimis esse tuo
A B A1 B1

Azaz: „Amely ajándékról elmondod, hogy igen kedves a szívednek.” A Barberini-kézirat sorának felépítési módja Janus költészetében a második leggyakoribb szerkezet-típus, amely 106 esetben fordul elő epigrammáiban, míg a Teleky-változat mindössze kilencszer.

Szívesen elfogadnám a Barberini-kézirat 49. sorra vonatkozó ajánlatát is (*malesuadus* amor: csábító, rosszat tanácsoló szerelem) a Teleky-féle „*malesanus*” melléknévvvel szemben (esztelen), annál is inkább, mivel ez utóbbi még kétszer előfordul az elégia 69. és 131. soraiban, mint a „puella” (leány) szó jelzője, és így kiiktathatnánk az egyhangúságot eredményező ismétlődést. Másrészt ez a ritka, csupán Plautusnál és Vergiliusnál előforduló jelző így meghonosodhatna Janus költészetében is.

Az elégia 164–166. sorai egészen másként hangzanak a Barberini-kéziratban, mint Telekynél, ezért teljes egészében idézem azokat:

Quae sublime tuum nomen ad astra ferant.
Sive obscura velis, sive haud obscura movere
Sive novella placent, sive vetusta placent.

EP. A. LXXVIII. ad Stephanum

In uisus tibi sum et dicta decet
 Caelant tuis manibus dulces tua cura poetarum
 Ex duro aratum exalce palce vale
 Iohannes catholice ecclesie Vindobensis
 et eius episcopo Sincroli S. P. dicitur
 Cantant lenium ne incum carnalis certet
 Sed plus eloquio perona tanta ualent
 A prior est tyronis rudi uterantur in armis
 Certus e uipulo tamal aratra mouit
 Et of petimul in fumina tenet spes labries nobis
 Spondet ad huc quod tunc tibi dedit ipsa tibi
 Ne dum papas te cunctibus auer abundant
 Non uox refraxer non lyra mara filer
 E rpb cane ne qua capis excusant habes
 A caules illa te ratione magis
 Quos subitanti cogitant epigrammata uant
 Susperta est uisio nostra inuocet tibi
 Certe percor uisual relogi non unpta possunt
 Lasci uol oculis pyreniente model
 I ille quidem gressu pfuso inca calles petraur
 Sic tamen ut redcat cum rraoculat herul

EPISTOLA LXXVIII. EXCUSAT CVR NON MITTAT VERVS

IOHANNES catholice ecclesie Vindobensis
 et eius episcopo Sincroli salutem plurimam
 roman dicit

D elme queto uital pica polere misal
 Auribus oc dional esse putare tuis
 Ne onedios ppebul lunan sanit ab umbra

Azaz: „Amely [témák] fenséges nevedet csillagokig emelik. Akár ismeretlen tárgyat akarsz feldolgozni, akár közismertet, akár újkori tettek hevitének, akár régiek”.

*

Enea Silvio Piccolomini és Janus Pannonius költői levélváltása eddig négy kódexből volt ismeretes, most egy ötödiket találtam a Vat. Lat. 1787-es jelzetű, szépen illuminált kódexben (Fol. 101^r – 102^r), amelynek fényképfelvétele itt közlöm. Az I/384-es számú epigramma ebben a levélgyűjteményben is két sorral (7–8.) kibővítve szerepel:

Ipse tuos, igitur cui scribere caesaris actus
Contigit, et claria cingere fronde comas

Azaz: „Te magad is [küldd el könyvecskéidet], akinek megadatott, hogy a császár hivatali ügyeit megfogalmazd, és akinek klarosi babér övezi homlokát”.

Thetis tengeristennő nevét pedig a 4. sorban helyesen írva közli, szemben a Telekykiadás „Tethys” névalakjával.

A Vat. Lat. 6168 jelzetű kódex (Fol. 96^v) tartalmazza Veronai Gáspár II. Pál pápáról írt életrajzát. Ebben így jellemzi a főpap szokásos napirendjét: „Cum vero nocte quaque *pervigilat* nunc hos nunc illos exaudiens, peropus est mane quiescere et naturae debitum soporem capere”. Azaz: „Mivel pedig minden éjszakát *átvirraszt* kihallgatásokat tartva, igen szükséges számára, hogy reggel pihenni térjen, és a természet által megkövetelt álomra hajtsa fejét”. Janus így foglalta disztichonba II. Pálnak ezt a fonák életmódját (I/223):

Quem tenebris *vigilare* iuvat, dormire diebus,
Cur non et versis vestibus ire iuvat?

Azaz: „Te, akinek éjjel esik jól *virrasztani*, nappal aludni, miért nem jársz kifordított ruhákban?”

A valóságnak megfelelően jellemzi II. Pál vagyoni helyzetét is Janus, amikor megállapítja: „Mínthogy, Pál, annyi arannyal [*aurum*] rendelkezel, amennyi Rómában még ritkán volt pápának, szentnek nem nevezhetünk, viszont boldognak [*beatus*] igen”. (I/54.) Veronai Gáspár erre vonatkozólag a következőket írja: „A főpap aranyáról [*auro*] és ezüstjéről sokat és különfélet beszélnek. Abban az egyben azonban mindannyian megegyeznek, hogy nem kevés pénzzel rendelkezik, és egyértelmű a vélemény, hogy korábban egyetlen pápa sem volt ilyen gazdag [antea fere nulli Pontifices tam divites fuerint]. A főpap azt szokta mondogatni, hogy nem másért halmozza fel ezt a vagyont, hanem csupán azért, hogy segítségére siethessen a keresztény közösségnek és önmagának, ha rátör a szükség és a hiány”. Említést tesz még arról is, hogy „uralkodása alatt gyakran érkeztek követek Pannóniából pénzéért, hogy segítségével kiűzhessék a török átkos fajzatát. Ezekben a napokban hatvanezer aranyat vittek el Pannóniába”.

Angelo Colocci gyűjtésében található Bakócz Tamás esztergomi érsek sírfelirata (Vat. Lat. 3353. Fol 81^v):

Tumulus Strigoniensis presulis

Non opibus Thomas, nec avito sanguine clarus
Sed virtute mea, Nobilis hic iaceo.
Haec et opes, haecque una simul concessit honores,
Invidiamque omnem me superare dedit.
Vixerim ut nullus regali major in aula,
Tot titulis quae nos censuit esse pares.
Quare ego quas vivens grates sum reddere suetus

Vix taceat mutus sit licet iste cinis.
Si genitor deflende prius tibi debita natus
Justa, sepulturae munera si apta darem,
Conderer hic tecum, discat ne sera senectus
Cum genere amissam rem patriamque mihi.

Azaz: „Én, Tamás fekszem itt, aki nem gazdagság, nem ősi vérség, hanem erényem folytán váltam nemessé. Ez szerezte vagyonomat és vele a megtiszteltetések. E derékség tette, hogy minden irigységen sikerült felülkerekednem. Úgy éltem a királyi udvarban, mint akinél senki sem nagyobb, címeimet tekintve senki sem volt velem egyenlő. Ezért azt a hálaadást, amit élőként szoktam elmondani, ne hallgassa el porom sem. Ha a neked járó méltó és jogos temetési szolgálatot, ó elsiratandó apám korábban adnám meg, veled együtt temessenek el itt, hogy ne tudja meg késő öregkorod: nemzetséggemmel együtt vagyonom és hazám is elveszett”.

Kosztolányi György, akihez Janus több epigrammát is írt, 1468-ban Rómában telepedt le, és a pápai kancelláriában dolgozott. Feleségül vette Giorgio Trapezuntio leányát, Máriát, aki síremléket állíttatott neki a Sta Maria Sopra Minervában. Római éveiről névtelen szerzőtől találtam rá egy versre (Vat. Lat. 3351, Fol. 86^r: De Policarpo), amely olyan emberként jellemzi, mint aki még a halál torkában is szellemes tudott maradni. Halálos ágyánál ugyanis felesége elkezdett kiáltozni, hogy: „Követlek téged, ó legjobb férfiú a túlvilágra is!” (Ezzel egybecseng az általa emeltetett sírfelirat: „coniugi dulcissimo”: a legédesebb házastársnak). Mire Kosztolányi így reagált: „Vis virum perdere et exanimum?” Azaz: „Még halottnak férjedet is tönkre akarod tenni? Elég annyi évet nyugalom nélkül lenni, legalább holtan szeretném nélkülözni a veszekedést!” Mária nyilván a családi hagyományokat követte, hiszen apjáról, Giorgio Trapezuntióról Huszti József úgy nyilatkozik, mint aki „az Itáliába menekült görög humanisták közül az egyik legfelületesebb, legveszekedőbb és legfeluvalkodottabb”.

Vadász Géza

Madách Imre különös levélváltása Lónyay Menyhérttel

Madách Imre levelezésének érdekes színfoltja az a Lónyay Menyhérttel történt levélváltás, amelyben Madách elpanaszolja, hogy barátja elhidegült tőle, mire Lónyay Menyhért ennek ellenkezőjéről igyekszik meggyőzni barátját, végül pedig Madách hagyja magát meggyőzni, s így barátságuk helyreáll.¹ Érdekességét eddig egy sajátos körülménynek köszönhette: mivel Lónyay válaszelevelének hátoldalára írta Madách a viszontválaszát, így a feladó végeredményben visszakapta saját levelét is, s ennek köszönhető, hogy egy Lónyay Menyhért által Madáchnak írt levéllel is rendelkezünk. Madách ugyanis a Lónyay Menyhértől kapott leveleket — úgy tűnik — nem őrizte meg.

Ez a körülmény persze önmagában még nem tenné különösebben izgalmassá a levélváltást; annak tartalma is inkább csak arra világít rá, hogy mindketten kölcsönösen fontosnak tartották a barátság megőrzését, fenntartását, a kisebb-nagyobb veszekedések után az ellentétek elsímitását. Inkább a levélváltás módja az, ami elgondolkodtat: egyáltalán nem természetes, hogy Madách nem külön lapra írva, hanem barátja válaszelevelének végére biggyesztve küldi vissza viszontválaszát. Ez a sajátos eljárás látszólag újabb vita kiindulópontja lehetett volna, hiszen Madách eljárása, formai okok miatt, viszontválasza tartalmának ellentmondva, felér egy elutasítással. Semmi jele azonban annak, hogy Lónyay Menyhért megsértődött volna Madách szokatlan eljárásán.

¹ Gyórfy Miklós, *Madách kiadatlan levelei*. It 1959. 82–83. (16. és 17. levél.)